

**Műfajok
mezsgyéjén** Demeter József:
Hazatévedtem,
Magyardellői-balló-
szögi napdalok
Hungarovox, 2011.

A *Hazatévedtem* egy sorozat immár negyedik részeként Demeter József legújabb napdalait tartalmazza. A sorozat első része 2006-ban, a második 2007-ben, a harmadik 2009-ben jelent meg *Magyardellői napdalok* címmel és *Lirai szociográfia* alcímmel, amely a harmadik kötetben *Mágikus lírai szociográfiára* módosult. A mostani kötet megváltozott paradox címe és az alcímbe került egykori főcím, egy másik helynévvel bővítve, jól mutatja a dél-mezőségi Magyardellőről elszármazott és a Kecskemét környéki Ballószögön új otthonra lelt író, költő, festő és népzene-szerző alkotói helyzetének változását, a kettős kötődés kénytelen-kelletlen elfogadását, miközben a szülőföld továbbra is kiapadhatatlan forrást jelent a számára. Az attitűdváltás szükségességét és létállapotának ellentmondásait maga a szerző is érzi, hiszen egy témát, táplálkozzék az akár a leggazdagabb forrásból is, nem lehet a végtelenségig nyújtani, variálni, mert az megbosszulhatja magát, amit helyenként a *Hazatévedtem* is tanúsít.

Egyébként nemcsak maga a kötet cím paradox, de ez a stíluseszköz az oximoronral együtt végig domináns szerepet játszik a könyv szövegeiben. Mégpedig a paradox a maga egymást kizáró, az oximoron pedig az egymást feltételező ellentéteivel. Bizony, kellő leleménnyel a pusztai stilisztikai eszközök emberi sorok, léthelyzetek hordozóivá is válhatnak, akár csak a jambusok, amelyekbe, mint tudjuk, ha más nincs, kapaszkodni lehet! Így például a hazai aratásokat felidéző vers címében *Az utolsó első*, a Trianon kilencvenedik évfordulójára írt *XC*-ben a „forráságos nyári fagy”, az *Augusztus 20*-ában a „győzelmek vereségei és vereségek győzelmei”, a *Résen-résről résre* címűben a „nappali csillagok fénye”, a *Tele* címűben az „éji dél” pompás és kifejező ellentétei hitelesítik annak az embernek a szinte megoldhatatlan konfliktusát, aki *önmagától elcsatoltan* él, és aki, amint azt már említettem, léthelyzetének ellentmondásosságait igyekszik tisztázni, feloldani. Ezt a kényszerhelyzetet legjobban éppen az az önreflexió bizonyítja, amellyel a lírai hős tudatosan alkalmazza az oximoront, illetve hivatkozik rá. Az *Örömkönnyes házasságiadá*-t „oximoronosan,

új pátoszütemre” írja, a *Szarva közt a tőgyét*-ben pedig remek, többszörös metaforát alkot az oximoronból: „Bé / Vagyunk fogva / Édes tömlőc / Oximoronba.”

A másik uralkodó stilisztikai eszköz, amelyet a szerző a kötet írásának jelentős részében alkalmaz, és amelyre a *Zeneszószentély*ben úgyszintén önreflexióval hívja fel a figyelmet – az enjambement: „Ne más keressen. Jer elő. Enjambement”. Aligha tévedünk, ha feltételezzük, hogy a gondolat vagy a mondat állandó széttördelése, tudatos és folytonos átvitele az egyik sorból a másikba szintén a költői helyzet felismert ellentmondásosságának formai megnyilatkozása.

A *Hazatévedtem* szerkezeti felépítése is ellentmondásos, ám ez, ellentétben a stilisztikai erényekkel, inkább fogyatékoságnak látszik. A korábbi három kötet ciklusokra tagolódott, ez viszont egyetlenegy nagy szövegfolyam, amely olvasás közben több műfajra bomlik. Vannak benne egyértelműen publicisztikai indíttatású vagy naplószerű részek, ahol a mindennapi, aktuális történések, a családi események könnyen felismerhetők, sőt deklaráltan azok megörökítése a céljuk. A *Halottak napja Magyardellőn* a szülőfaluban és a temetőben tett családi látogatást örökíti meg, az *Augusztus* Szent István ünnepét, a *Június 4*, *A haza sincs már odahaza* és a *2/3 Trianon* évfordulóját, az *Édeske* pedig egy köznapis aktualitásra, a mézhamisításra reagál. Ezek közül a *Halottak napja Magyardellőn* kimondottan prózai, szociográfiai szöveg. Persze a műfajhatárokat átlépő modern líra már elbíra az ilyen elbeszélő jellegű verseket is, „melyeket a sorokba tördelt prózától már csak sajátos költői logikájuk különböztet meg” – ahogy azt éppen a Magyar Napló hasábjain Ács József írta Lackfi Jánosról. Ám a *Halottak napja Magyardellőn* kimondottan prózai szociológia, ilyen mondatokkal: „Hogy lehet, kérde a két diplomás, nagyobbik fiam, Magyardellő, a hivatalos források szerint – egy évvel idősebb Kecskemétnél. Ma már csak a neve színmagyar. A szocializmusban ez még fordítva volt.” Ez bizony egy külön ciklusban, vagy külön kötetben, más hasonló írásokkal együtt, szociográfiai eszközökkel és nem versbe tördelve sokkal hatásosabb lenne. A *Zeneszószentély*ben pedig

ilyen mondatok állnak: „Hisz ugyanazt hegedültem – Imola unokámmal közös festmény- és portrékiállításunkon Budapesten, a hétéves, kisebbik unokám közreműködésével.” Itt viszont a túlzott intimitás viszi felre és epikába a máskülönben jól induló verset.

Az említett fogyatékoságoktól eltekintve, amelyeket kár lenne elhallgatni, igen erőteljes és szép, a korábbiaknál is jobb a kötet lírai vonulata. Az egész sor jó vers közül is kiemelkedik a *Gyertya az idő*, a *Haladó*, *Az égi húrok* (amelynek címe szerkesztési gondatlanság miatt kimaradt a tartalomjegyzékből), *Az október végén*, *A hazai vonat*, az *Óperenciás revízió*, *A nyíl útja*, *A kora nyári díszlet*, a *Magyardellő*, *Ballószög* – és a felsorolást még bizváást folytatni lehetne.

Ezek a versek egyben új színfoltot is jelentenek Demeter költészetében, és azt tanúsítják, hogy alkotójuk birtokában van a költői tudásnak. Így többek között biztos kézzel bánik a rímmel, amelyet eddig ritkábban alkalmazott: „Magyardellő, Ballószög, / Szívem csücske – kettős rög.” Sőt a sor középi és sorvégi szavak egybecsendítésével új rímvariációkkal próbálkozik, méghozzá sikeresen, mint például *A fény delelőjében*: „A fény földjén föl- / Lejárok. Talpam / Alatt ég-föld árok.”

Aztán új verstípusokkal gazdagítja lírai világát, ezek közül a legértékesebb a *Haladó*, ez az összegző jellegű önmegszólító vers: „Lejárhatod a lábad – / Nem jutsz egyről kettőre. / Mennyben a poklot látad, / Azóta nincs előre.” Új elemet jelentenek elégius, gondolati versei is, mint például a *Gyertya az idő*, *Az életelégia*, *A nyíl útja*, az *Eljáródal*.

Ezekben a versekben, és különösen a tájleírásban képes rendkívül eredeti, többletjelentéssel bíró metaforák, szóképek, szinesztéziák teremtésére is, amiről a költő igazán megismerszik. A természet napdalában például „ős csellózik az erdőn”, a *Zerkula szívében* „sugarakon vibrált az ég vonója”, a *Fény-osztováta*, *szövőszékben* „üvegegresek a könnyek”, a *Kora nyári díszletben* „kivégző osztag előtt egy fa” áll. A *Zöld, kék* alábbi három sorának szinesztéziái pedig mesteri módon különböztetik meg a szerelmi líra ősrégi toposzait, a testi és lelki, vagy ha úgy tesszük, a platói és érzéki, a wolfram és a tannhäuseri, az égi és a földi szerelmet: „A lánynak a kék / Illat tetszett jobban. / A fiúnak a zöld.” Feltétlenül beszélni kell Demeter egyéni szóalkotásairól, sőt nyelvtelentő erejéről, amely már korábbi kötetekben is megmutatkozott, de ott inkább a tájnyelvi alakok felhasználására korlátozódott.

A *Hazatévedtem* viszont bővelkedik az úgynevezett hapax legomenonokban és a neologizmusokban, amelyek nevüknek megfelelően egyetlen helyen, azaz itt fordulnak elő először, illetve ennek megfelelően új szavaknak is minősülnek. Ilyen például a perc szóból képzett melléknév a *Zeneszószentélyben*: „Gyöngédebbek a percek is. Percesebbek.” A *Szívkedvű kikeletben* „Aranyjánoslik az est.” Az ilyen hapax legomenonoknál még gyakoribbak a nyelvújítók módszerével alkotott szavak, például a *Novum forum sicullorum*ban a tősgyökeresből elvonással képzett tősgyökér. Szintén formai egyediség az itt és más versekben is tárgyi bővítéssel használt fénylik ige: „Eleink dicsét fényli.” Ezek a nyelvi lelemények nem öncélú játszadozások, hanem jól indokolt formai funkciójuk van, a legutóbbi két alak például archaikus hatású, és megteremt a székely múlt felidézésének légkörét.

Végül, de nem utolsósorban a kötetet végigkíséri egy másik, úgyszintén egyedi stilisztikai próbálkozás. Az indulatok és érzelmek kifejezésére, nyomatékosítására Demeter egészen sajátos eszközt alkalmaz: a kötőszavakat, vonatkozó névmásokat, indulatszavakat önálló mondatként használva felkiáltójelet tesz utánuk, és a legváratlanabb helyeken szakítja meg, illetve fejezi be velük a verssort. Ennek illusztrálására talán a székelyeknél különben is oly elterjedt s kötőszó látszik a legalkalmasabbnak: „A Föld s! / Minden a maga / Helyére omlik.”

A költő itt a mifelénk hajgatónak nevezett hangulatcsinálók magatartását veszi fel, akik bálokon, multságokban ritmikus hajgatással feszültséget teremtettek, vagy emelték a hangulatot. Demeternek ez akkor sikerül, ha ezzel a ritka, népköltési alakzattal, eredeti funkciójának megfelelően fokozni tud, mint például a *Jóram* című istenes versében: „Mindig, de! / Mindig – merőt- / Odébb leszel.” Nagyon sok esetben azonban nem tudja elérni a kívánt hatást, és ez a kísérlet sokszor indokolatlannak vagy zavarónak, az eredetiség helyett inkább eredetieskedésnek bizonyul. De a mérleg másik serpenyőjébe téve a *Hazatévedtem* javát kitevő, megzabolázott, fegyelmezett, formailag letisztult, súlyosan zengő verseit, azokkal olyan hangulatot, olyan feszültséget tud teremteni ebben a nagy életmultságban, mint a legjobb hajgatók. Így aztán összességében méltán mondhatjuk el legújabb kötetéről, hogy ez nemcsak jó multság, de férfimunka is volt.

Ircsik Vilmos